

על ה"אחר" האישי שלי

דוד הראל
מכון ויצמן למדע

דברים שנאמרו במושב הסיכום של הכנס "שנאת הזר וקבלת האחר",
שנערך באקדמיה הלאומית הישראלית למדעים ב-20 לאוקטובר, 2014.

הנני מרגיש כמו העני ממעש... נרעש ונפחד ממיקומי כדובר האחרון בכינוס החשוב הזה.

הבעיה היא שאיני בנוי או ראוי לסכם את הכנס, וזאת מהרבה סיבות, שהחשובה שבהן קשורה לנושאים שעליהם יש לי איזושהי סמכות מקצועית מינימלית לדבר דברי טעם – ונושאו של הכנס הזה רחוק מהם כרחוק מזרח ממערב. חוץ מזה, חזרתי רק הבוקר מחו"ל, אז איככה אוכל וסיכמתי כנס שהייתי נוכח רק בחלקו...?

אז כחלופה לסיכום מלומד ורציני, אקדיש את הדקות המעטות שיש לי לשלוש חוויות אישיות מאד, של אזרח פשוט. הראשונה משנותיי בבית הספר היסודי, לפני יובל שנים ויותר, והשלישית ממש מהימים האחרונים.

ובכן, נולדתי באנגליה למשפחה ציונית דתית, מזרחי, "בני עקיבא", ועלינו ארצה בהיותי בן 7. בגיל 9 עברנו לפתח תקווה, וגרנו ממש על גבול שכונת פג'ה, מין שכונת התקווה/שעריים של העיר. במובנים רבים הייתי "אחר" לגמרי. אנגלי, לבנבן, שקוף כזה, ניחנח ומנומס, עם גרביים גבוהות, מכנסיים עד לברך, וחולצה מכופתרת עד למעלה...

הרשו לי לקרוא לכם חלקים ממאמר דעה שפרסמתי בדיוק לפני שלש שנים, לרגל סגירתו של בית הספר הממלכתי דתי "נר עציון" בפתח תקווה. הוא נסגר כי, חוץ מאבא אחד, ההורים לילדים שלא היו ממוצא אתיופי סרבו לשלוח לשם את ילדיהם, והמקום הפך לבית ספר אתיופי לחלוטין. נדמה לי שהדברים מדברים בעד עצמם. הנה:¹

הנר כבה

בפתח תקוה של שנות ה-50 היה נצח-ישראל בית הספר ה"נכון" לילדי הכיפות הסרוגות האשכנזיים. נר-עציון היה ברובו בית ספר "של השכונות". למרות זה, וכמו מספר לא קטן של הורים אחרים, החליט אבי לשלוח אותנו דווקא לשם.

קל זה לא היה. אוכלוסיית התלמידים לא הייתה אחידה, בלשון המעטה, וילדים אנגליים מאד, ורק שנתיים בארץ, טבעי שהיינו בהלם מסוים. המנהל היה זעוף פנים, ובדומה להרבה בתי ספר באותה תקופה, הרביצו. לא הילדים – המורים. בכיתה ה' חטפתי ממורה של כיתה סמוכה שתי סטירות לחי אדירות ומשפילות. סתם כך, על לא עוול בכפי.

אלא שנר-עציון היה עבורנו בית מדרש מעולה לחיים, כשאינטגרציה עוד לא הייתה מילה גסה. הרב-גוניות הייתה מבגרת, מחשלת ומרחיבת אופקים. למדנו להוקיר מסורות ומנהגים אחרים, ונחשפנו למגוון מרהיב של מבטאים וחיתוכי דיבור, כמו גם להתמודדויות שונות ומשונות עם ענייני הימים. למרות שזה נשמע נאיבי וארכאי, ביקור שגרתי בבית של חבר הפך לשיעור בלתי נשכח בקיבוץ גלויות וכור היתוך. האפשרות שניתנה לנו בגיל כה צעיר להבין את חשיבותן של **סובלנות וקבלת האחר** לא תסולא בפז.

אהבתי את נר-עציון. גם את הלימודים. חלק מיוחד בזה היה ללא ספק למשה ידידיה, המורה הנפלא למתמטיקה, שזרע באחדים מאתנו את תחילתה של אהבה גדולה. פעילויות חוץ-לימודיות ענפות תרמו גם הן לתחושת החיבור והשיתוף – תזמורת כלי נשיפה מצוינת, הצגות מושקעות, ושיעורי ספורט תובעניים.

ומה היום? כמעט יובל לאחר שהפכתי לבוגר גאה שלו, נסגר המקום. כואב הלב להיווכח באפקט הקטלני של נגע הגזענות שדבק בהורי העיר. את ילדיהם מסכימים בני הטובים לשלוח רק לבתי ספר "משלהם". הטובים בעיני עצמם פונים עורף לטובים מהם בהרבה, אותם בנים ובנות לעולי אתיופיה, יפים וגאים. צדיק אחד שהסכים לשלוח השנה את בנו לנר-עציון – שכל שאר תלמידיו מהעדה האתיופית – לא הספיק כדי לבער את נגע הגזענות, ומוסד בעל עבר מפואר נעלם, והיה כלא היה. חסל סדר נר-עציון.

¹ זהו המאמר המלא, שפורסם ב"הארץ" ב-24.10.2011. בכנס הקראתי את רובו.

קשה להאמין שזהו גורלו של המקום שסימל עבורי את כל מה שטוב במדינתנו הקטנה והקשה. כאילו שאין לנו די צרות, ושבעניינים שבין אדם לחברו אנחנו מושלמים. האין אצלנו התעמרות צינית בעובדים הסוציאליים, ברופאים המתמחים, בבדואים, ביושבי הפריפריה, ועוד? האם כרסום ציני במעמד ביניים שעובד קשה, משלם מסים, משרת בצבא ושומר חוק הוא נחלתה של איזו מדינת עולם שלישי מרוחקת? אז עכשיו יש לנו גם "גטו אתיופיי", "בית ספר לאפרטהייד", ו"מכסות של שחורים", ביטויים שנכנסו לשימוש בהקשר של נר-עציון. ויש לנו קהל גדול, בעיר גדולה, שמחרים עדה שלמה.

מה עם "ואהבת לרעך כמוך", ולאן נעלמה אחוות ישראל האמיתית שהייתה פעם נר לרגליו של הציבור הממלכתי-דתי? האם שמענו ביום הכיפורים בקשת סליחה מעולי אתיופיה על ההשפלה הבלתי נתפסת שעברו בפתח תקוה? איזה פתח של תקווה אנו פותחים להם, כשההשפלה אינה מתבטאת רק ביחסם של הורים שאתיופיים לא נאים בעיניהם, אלא גם בפתרונות שמשרד החינוך והעירייה מציעים -- כיתות נפרדות, פיזור לא שוויוני והסעות לבתי ספר שמחוץ לעיר?

כנראה שבאמת בכל אור יש גם חושך ובכל דבר טוב קיים גם הרע. כך אצל כל אחד מאתנו כבודדים, וכך בקהילות ובאומות. ההתמודדות עם רוע וחושך היא המלחמה האמיתית של כולנו. במקרה של נר עציון הנר כבה והחושך ניצח. כואב הלב.

עד כאן המאמר. אם כן, כבר בגיל צעיר מאד למדתי שאפשר שאחרים יקבלו אותי, אף שהייתי כל כך אחר, ולמדתי אני לקבל אחרים ממני. תודה לך אבא!

הבה נעבור עכשיו לעניינים הרבה יותר משמעותיים מההבדלים שבין דתיים לחילוניים, עולים וחדשים למקומיים, אשכנזים לספרדים, עניים לעשירים, וכד'.

החוויה השנייה הייתה אירוע מכוון בחיי, שבעקבותיו החלטתי שעל האזרח הפשוט מוטלת החובה להיות מעורב במה שקורה במדינה, ולפעול ציבורית, בנחישות וכמיטב יכולתו, למען אמונותיו. ובכן, בשנות ה-80 גרתי בבית משותף ברחובות. כמה מהדיירים, ומשפחתי ואני ביניהם, בנו סוכות משפחתיות משל עצמם בחג בסוכות. מלבד אלה, הייתה התארגנות לא רשמית של חלק מההורים החילוניים לבניית סוכה משותפת. בחזורי יום אחד מהעבודה, יושבת להם ליד קיר החנייה קבוצה של ילדי הבניין, מדברים ומשחקים, ולידם שני פועלים ערביים בונים את הסוכה. את הסוכה, לא פחות! אין אף הורה בסביבה. שאלתי את הילד המבוגר ביותר בקבוצה (הוא היה בן 11 או 12) "מדוע הם בונים לכם את הסוכה?". ממקום ישיבתו הרים אלי את ראשו ואמר בפליאה, "מה זאת אומרת? הם ערבים, לא?".

ולחוויה השלישית. חזרתי ממש הבוקר מארה"ב. בין השאר, הייתי בשני טקסים וכנסים חגיגיים לכבוד קבלת חברים חדשים לשתי אקדמיות אמריקאיות מכובדות, ה- National Academy of Engineering בושינגטון, וה- American Academy of Arts and Sciences בקיימברידג' מסצ'וסטס. ההתכנסות הראשונה הייתה מרגשת במיוחד, כי האקדמיה הזאת חגגה השנה גם 50 שנה להיווסדה, על פי חוק שעבר בקונגרס ב 1964. אך הייתה שנה מיוחדת בחקיקה האמריקאית מסיבה הרבה יותר חשובה. ב 1964, לפני 50 שנים בדיוק, עבר בקונגרס של ארה"ב לא רק חוק לייסוד איזה גוף מעט אליטיסטי של מהנדסים ומדענים, אלא גם חוק שוויון הזכויות האזרחיות, ה- Civil Rights Act.

החוק הזה נחשב לאבן דרך מהחשובות והמשפיעות ביותר אי פעם, הן בתולדות ארה"ב והן בדברי ימי העולם המודרני. אני מניח שכולכם מכירים אותו: הוא מוציא אל מחוץ לחוק האמריקאי כל אפליה אזרחית המבוססת על גזע, צבע עור, דת, מגדר ומקור לאומי. החוק הזה, וקשר 50 השנה של האקדמיה האמריקאית ל-Engineering אליו, הזכרו ונדונו באריכות על ידי חלק מהדוברים בטקס. (גם באקדמיה בקיימברידג' דן חלק מהדוברים בשוויון ובזכויות אזרחיות, גם ללא ההקשר ההיסטורי עם החוק הנ"ל).

ואני, עבדכם הנאמן, יושב שם, ומקשיב לדוברים. רואה את הניצוץ בעיני הקהל כולו, למגדול ועד קטן, ולא יודע את נפשי. יושב, ומרגיש רע. רע מאד. מרגיש... איך נגיד? ... מאד אחר מהם.

שהרי יושב שם ומקשיב אדם החי במדינה אשר מגילת העצמאות שלה קובעת כללים דומים מאד לחוק האמריקאי הזה, אך אשר בימינו, בהיפוך בלתי נתפס, זוחלת מדינתו זו אט אט לכיוון מנוגד לחלוטין!

יושב שם אדם, אשר שר בממשלתו, לא אדם מהרחוב, מציע למצוא דרכים להגביל את הילודה אצל הבדווים בנגב (אולי כדאי לחפש שם את המקבילות הבדוויות למיילדות העבריות שפרה ופועה...).

יושב שם אדם, גבירתי ורבותי, שהעובדה ש"מוחמד" היה השם הנפוץ ביותר שניתן לילודים זכרים במדינתו ב-2014 פשוט הועלמה, באקט גזעני par excellence על ידי הגוף הממשלתי האחראי על איסוף הנתונים והפצת תוצאות ניתוחם. (כן, הנתון הזה נוגע לאזרחי המדינה ממש, ואינו כולל את המוני הלא-אזרחים שבשליטתנו).

יושב שם אדם, שחי במדינה אשר בה, בעידוד הממשלה ומנהיגיה, נעשים מאמצים נרחבים להוקעתם וחסידת מקורות מימונם (ובקצב כזה נגיע בקרוב גם להוצאתם אל מחוץ לחוק) של אנשים וארגונים אשר לוחמים עבור שוויון זכויות לכל אזרחי המדינה, כמעט בדיק כמו זה שחוקק שם בארה"ב לפני 50 שנה, ואשר תוכנו עוגן כבר במגילת העצמאות שלנו עצמנו! וכאן פשוט מצפצפים עליו, על מסמך היסוד של המדינה, אשר בלעדיו אין לה זכות קיום.

יושב אדם בכנסים באקדמיות לאומיות אמריקאיות, ושומע דוברים שמעלים על נס את חוק שוויון הזכויות שלהם, ופתאום הוא תופס שבעוד ימים מספר הוא אמור לדבר בכנס על שנאת הזר וקבלת האחר באקדמיה הלאומית הישראלית, ועולה בדעתו שב-15 הדקות שניתנו לו אין אפילו טעם שיזכיר את מה שקורה מעבר לקו הירוק, כי המצב בתוך הקו הירוק כבר נורא דיו!

ומכיוון שכך, ומכיוון שבאמת כבר כמעט נגמר לי הזמן, ואין גם טעם רב בהוספת עובדות ידועות לכל, אסיים בשני ציטוטים משני אישים שהרגישו, כל אחד בזמנו, אחרים לחלוטין.

אלברט איינשטיין כתב את המשפט הבא בשנת 1933, כמה שבועות לפני שהתפטר מהאקדמיה הגרמנית, וויתר על אזרחותו והיגר לארה"ב. המשפט חרוט בתחתית הפסל המקורי שלו שמוצב לפני בניין האקדמיות האמריקאיות בושינגטון, אך הוא אינו מופיע בעותק של הפסל שמוצב כאן אצלנו, לפני הבניין הזה ממש, ביתה של האקדמיה שלנו, ולדעתי חבל מאד שלא:

"As long as I have any choice in the matter, I shall live only in a country where civil liberty, tolerance, and equality of all citizens before the law prevail."

ובתרגום חפשי, "כל עוד יש לי אפשרות בחירה בעניין, אתגורר אך ורק במדינה אשר בה קיימים חירות, סובלנות, ושוויון לכל האזרחים בפני החוק".

אין כמובן בדעתי ובדעת חבריי הרבים הלוחמים ללא ליאות עבור שלום ועבור זכויות אזרח לנטוש את המערכה ולעזוב. נמשיך להילחם עד שנצליח. אך נדמה לי שהגם שברור לחלוטין שאין להשוות את גרמניה של 1933 לישראל של 2014, נורת האזהרה של איינשטיין טוב שתידלק גם לנגד עינינו אנו.

ולציטוט השני. ב-1963, רק שנה לפני שעבר בארה"ב חוק זכויות האזרח האמור, בנאומו המרטיט "יש לי חלום", השמיע מרטין לותר קינג את התקווה הבלתי נשכחת הבאה:

"I have a dream that my four little children will one day live in a nation where they will not be judged by the color of their skin but by the content of their character."

כה פיוטי, וכה כואב. ללא ספק אחת האמירות החזקות והמטלטלות ביותר בנרטיב המדובר.

וגם לי הקטן יש חלום, וגם הוא עוסק בצאצאיי היקרים. אך מכיוון שאיני משורר, או נואם בחסד עליון כמו קינג, ארשה לעצמי לשאול ממנו את האמירה שלו, ולכופפה לצרכיי. ובכן:

"יש לי חלום, ולפיו חמשת ילדיי וחמשת נכדיי יחיו יום אחד במדינה אשר בה הם לא יישפטו בעצמם, וגם לא ישפטו אחרים, על פי דתם, שפתם, או רקעם, או על פי מידת הסכמתם הכנועה עם מעשי ממשלתם, או על פי מידת היסחפותם אחרי התדמית הלאומית היהירה והאדנותית הפושה במקומותינו, אלא אך ורק על פי אופיים, חוסן אישיותם, וקבלתם קבלה מלאה את האחר, הן ברמת הפרט והן ברמת העם והמדינה."

תודה רבה!